

srovnávací pedagogika

Jan Průcha

Mezinárodní
komparace
vzdělávacích
systémů

portál

srovnávací pedagogika

Jan Průcha

Mezinárodní komparace
vzdělávacích systémů

2., aktualizované
a rozšířené vydání

portal

Průcha, Jan

Srovnávací pedagogika : mezinárodní komparace
vzdělávacích systémů / Jan Průcha. – 2., aktualiz.
vyd. – Praha : Portál, 2012. – 336 s.
ISBN 978-80-262-0191-5 (brož.)

37.013.74

- srovnávací pedagogika
- srovnávací studie

37 – Výchova a vzdělávání [22]

UPOZORNĚNÍ PRO ČTENÁŘE A UŽIVATELE TÉTO KNIHY

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

První vydání lektoroval RNDr. Dominik Dvořák, Ph.D.

© Jan Průcha, 2006, 2012

Portál, s.r.o., Praha 2006, 2012

ISBN

978-80-262-0191-5 (tištěná kniha)

978-80-262-0110-6 (pdf)

978-80-262-0108-3 (ePub)

978-80-262-0109-0 (mobi)

Obsah

Předmluva	15
---------------------	----

První část

Vědecké základy srovnávací pedagogiky	19
--	-----------

1 Co je srovnávací pedagogika?	21
--	----

2 Účely a využitelnost srovnávací pedagogiky	23
--	----

3 Teorie, metodologie a vývoj srovnávací pedagogiky.	31
--	----

3.1 Vznik a vývoj srovnávací pedagogiky	32
---	----

3.2 Teorie a metodologie srovnávací pedagogiky.	41
---	----

3.3 Infrastruktura a informační báze srovnávací pedagogiky	47
---	----

3.4 Terminologické problémy při srovnávání vzdělávacích systémů	61
--	----

Vzdělávací systémy: struktury a fungování	67
4 Preprimární vzdělávání (předškolní výchova)	69
4.1 Instituce preprimárního vzdělávání	71
4.2 Pojetí preprimárního vzdělávání	76
4.3 Specifické rysy systémů preprimárního vzdělávání. .	77
4.4 Trendy a problémy preprimárního vzdělávání z pohledu mezinárodní komparace	82
5 Primární a základní vzdělávání	89
5.1 Struktury primárního a základního vzdělávání. . . .	92
5.2 Obsahy primárního a základního vzdělávání	98
5.3 Procesuální charakteristiky primárního a základního vzdělávání	108
5.4 Žáci z pohledu mezinárodní komparace	116
5.5 Učitelé z pohledu mezinárodní komparace	121
6 Vyšší sekundární vzdělávání	127
6.1 Současné typy vyššího sekundárního vzdělávání . . .	130
6.2 Mezinárodní trendy ve vyšším sekundárním vzdělávání.	137
6.3 Komparace kurikul ve vyšším sekundárním vzdělávání.	147
7 Terciární vzdělávání: neuniverzitní a univerzitní	155
7.1 Reformy v terciárním vzdělávání po Boloňské deklaraci	160
7.2 Terciární neuniverzitní vzdělávání	162
7.3 Terciární univerzitní vzdělávání	170
7.4 Dostupnost vysokoškolského vzdělávání	171
7.5 Lidské zdroje v terciárním vysokoškolském vzdělávání .	183
8 Vzdělávání dospělých a distanční vzdělávání	203
8.1 „Vzdělávání dospělých“ a související pojmy	205
8.2 Mezinárodní komparace vzdělávání dospělých. . . .	209
8.3 Distanční vzdělávání	217

Trendy a problémy vzdělávání v mezinárodním kontextu	225
9 Vzdělávání a sociální stratifikace	229
9.1 Problém „rovnost příležitostí k vzdělávání“	234
9.2 Vzdělávání a vliv sociálního původu	239
9.3 Elitní vzdělávání	249
10 Jednotná škola, nebo selektivní vzdělávání?	255
11 Interkulturní faktory ve vzdělávání.	267
12 Cizí jazyky v evropských vzdělávacích systémech	279
12.1 Cizí jazyky ve školních kurikulech	280
12.2 Cizí jazyky v českém vzdělávacím systému	287
12.3 Evropanství a diskutabilní problémy vzdělávání v cizích jazycích.	294
Úvaha na závěr	309
Příloha	317
Mezinárodní norma pro klasifikaci vzdělávání – ISCED 1997	317
Literatura	323

Seznam tabulek

1. Srovnání dosažené úrovně vzdělání v České republice a Evropské unii	28
2. Míra účasti čtyřletých dětí v preprimárním vzdělávání . .	73
3. Průměrná délka preprimárního vzdělávání	75
4. Věk zahajování primárního vzdělávání	93
5. Primární a povinné vzdělávání v evropských zemích . . .	95
6. Celkový čas plánovaného vzdělávání dětí (věk 7–14 let) ve veřejných školách	103
7. Distribuce času pro předměty základního vzdělávání v zemích OECD	104
8. Velikost tříd podle počtu žáků	111
9. Organizační formy ve vyučování čtení (4. ročník primární školy)	115
10. Počet žáků připadajících na jednoho učitele	119
11. Délka praxe učitelů a vzdělávací výsledky žáků (matematika)	124
12. Podíl studujících na středních školách v obyvatelstvu evropských zemí (1931/1932)	138

13. Podíl osob s dokončeným vyšším sekundárním vzděláním v populaci zemí	141
14. Míra absolvování vyššího sekundárního vzdělávání u dvaceti- až čtyřia dvacetiletých	141
15. Všeobecná a odborná/profesionální příprava ve vyšším sekundárním vzdělávání	144
16. Podíl mladých lidí vstupujících do programů vyššího sekundárního odborného vzdělávání	145
17. Struktura učebních plánů ve vyšším sekundárním vzdělávání	148
18. Poměr studujících v univerzitním a neuniverzitním sektoru terciárního vzdělávání: Česká republika a Nizozemsko	167
19. Postupy výběru pro přijímání na vysoké školy	174
20. Počet nově přijatých studentů v českém terciárním vzdělávání	191
21. Míra graduovanosti v terciárním vzdělávání v zemích OECD	193
22. Absolventi terciárního vzdělávání v ČR	195
23. Účast dospělých v neformálním vzdělávání a výcviku	212
24. Účast v dalším vzdělávání dospělých podle vzdělanostních kategorií	214
25. Sociální struktura studujících středních a vysokých škol: Československo (1973–1988)	245
26. Elitní české vysoké školy	252
27. Výsledky německých žáků v testech PISA 2000	261
28. Časová dotace pro cizí jazyky v kurikulu (ISCED 1 a 2) (v procentech)	283
29. Rozložení cizích jazyků, které se učí žáci v evropských zemích	286
30. Počet českých žáků základních škol učících se cizí jazyk (v procentech)	293
31. Důležitost přisuzovaná cizím jazykům v zemích OECD	297
32. Výsledky českých žáků v angličtině a němčině	305

Seznam definic

1. Srovnávací pedagogika (Comparative and International Education Society)	35
2. Srovnávací pedagogika (Jůva, Liškař, 1982).	40
3. Srovnávací pedagogika (Brickman, 1992)	41
4. Srovnávací pedagogika (Noah, 1985)	42
5. Srovnávací pedagogika (Theisen, Adams, 1990)	42
6. Srovnávací pedagogika (Schaub, Zenke, 2000)	43
7. Preprimární vzdělávání	69
8. Primární vzdělávání	91
9. Základní vzdělávání	91
10. Vyšší sekundární vzdělávání.	127
11. Vzdělanost obyvatelstva	140
12. Terciární neuniverzitní vzdělávání	162
13. Vyšší odborná škola	164
14. Vzdělávání dospělých	206
15. Distanční vzdělávání.	208
16. Další vzdělávání dospělých	213

Seznam explorativních bloků

1. Vzdělanostní struktura pracovní síly v ČR a v Evropě	28
2. Program studia srovnávací pedagogiky (Boston University)	51
3. Evropský výzkum předškolní výchovy	85
4. Postoj Švýcarů k odborné přípravě učňů	146
5. Neuniverzitní vysoká škola v Československu ve dvacátých až třicátých letech 20. století	165
6. Problém při komparaci českého a amerického terciárního školství	187
7. Problematické komparativní šetření o vzdělávání dospělých v zemích OECD	215
8. Elitní vysoké školy ve Finsku a v Československu	251
9. Charakter českého vzdělání ve srovnání s Evropou	269

Předmluva

Jaké bylo a jest české vzdělání? A jaké má býti za nového stavu věcí? Co je na českém vzdělání zvláštního? Kterým jiným typům vzdělanostním v Evropě se podobá a kterým je nejvzdálenější?

To jsou otázky, jež se pokoušel objasňovat již před osmdesáti lety František V. Krejčí v knížce *České vzdělání* (1924). Vytyčil tím vlastně problémy, jež jsou dnes součástí zkoumání v jedné oblasti vědy zvané **srovnávací (komparativní) pedagogika**. Ta má velkou závažnost v důsledku toho, že role vzdělávání v současné civilizaci vysoce vzrostla, a proto je důležité objasňovat, jak je utvářeno a jak funguje v různých zemích. Nejen vědci, ale také politici, ekonomové i širší veřejnost se zajímají o to, jak se vzdělává mládež i dospělí v jiných zemích, za jakých podmínek a s jakými výsledky fungují vzdělávací systémy v zahraničí a v jakém světle se při mezinárodním srovnávání jeví český vzdělávací systém.

Na tuto situaci reaguje předložená knížka. Vznikla hlavně z potřeby objasnit základní profil srovnávací pedagogiky českým čtenářům – zejména studentům pedagogických a společenskovědních oborů, učitelům a manažerům škol, politikům v oblasti vzdělávání a rozvoje lidských zdrojů i zainteresované veřejnosti. Knižka se jeví potřebnou i z toho důvodu, že v české odborné literatuře neexistuje žádný současný výklad srovnávací pedagogiky, který by byl pojat systematicky a založen na mezinárodní výzkumné produkci.

Čtenáře chci upozornit, že tato knížka s omezeným rozsahem podává skutečně jen výklad základní. Širší a detailnější pohled na srovnávací pedagogiku, jak teoretický, tak výzkumný, poskytují některé práce knižní a v odborných časopisech, jejichž výběr uvádím v kap. 3.3. Odkazuji také ke své dřívější a podrobnější knize *Vzdělávání a školství ve světě* (1999), z níž jsem převzal základní linii výkladu.

Ještě jedno připomenutí: Mou snahou bylo objasňovat srovnávací pedagogiku v její skutečné podobě – tedy jako oblast vědeckých teorií a výzkumných nálezů, ale i diskusí a rozporů. Na mnoha místech knihy předkládám své vlastní názory na určité problémy, s kterými se může čtenář ztotožnit, nebo s nimi i polemizovat, avšak rozhodně je „vtahován do hry“ – což považuji za užitečné zejména pro studenty. K tomu účelu jsou v textu začleněny *ilustrační bloky* s různými doklady, výzkumnými nálezy apod.

V celé knize se řídím – jak je to dnes ve srovnávací pedagogice nezbytné – terminologií *Mezinárodní normy pro klasifikaci vzdělávání ISCED 1997*, jejíž stručnou verzi nalezne čtenář v příloze knihy.

Rukopis této knihy pro první vydání (2006) posoudil RNDr. Dominik Dvořák a poskytl mi řadu cenných připomínek, za něž velmi děkuji. Vyjadřuji poděkování též doc. PhDr. Leoši Houskovi, odborníkovi v oboru cizích jazyků, za užitečné poznámky a některé informace ke kap. 12.

Pro druhé vydání knihy jsem provedl různé inovační úpravy. Jednak jsem aktualizoval četné statistické údaje o vzdělávání v různých zemích podle nejnovějších dostupných pramenů. Dále jsem doplnil nové poznatky a nálezy ze srovnávací pedagogiky v zahraničí. Také v *Literatuře* jsem začlenil bibliografické údaje o nových relevantních publikacích, které se objevily u nás a ve světě od doby prvního vydání knihy.

Březen 2012

J. P.

První část
**Vědecké základy
srovnávací
pedagogiky**

1

Co je srovnávací pedagogika?

Než přikročím k důkladnějšímu objasnění této disciplíny, je vhodné vysvětlit hned na začátku, co daný pojem vyjadřuje: Vzdělávání je jev, který je rozšířen v nějaké formě ve všech zemích světa. Avšak v jednotlivých zemích může mít vzdělávání odlišnou podobu, zejména pokud jde o obsah a fungování vzdělávacích systémů. Tyto odlišnosti jsou způsobovány mnoha faktory, zejména historickým vývojem zemí, specifickostí národních kultur, politickými, ekonomickými a demografickými faktory atd.

Srovnávací (komparativní) pedagogika označuje jednak teorie, jednak výzkumné aktivity, které se zabývají zkoumáním charakteristik a fungováním vzdělávacích systémů různých zemí, jejich popisem, srovnáváním a hodnocením.

Na rozdíl od české situace, kde je srovnávací pedagogika dosud rozvíjena nedostatečně vzhledem k vědeckým a praktickým potřebám, se v zahraničí tato součást vědy rozvíjí již dlouhodobě a velmi intenzivně. Příčinou tohoto rozvoje jsou nejen teoretické zájmy vědců, ale také praktické důvody, jak nyní vysvětlím.

2 Účely a využitelnost srovnávací pedagogiky

Možná bude pro některé čtenáře překvapující se dozvídat, že srovnávací pedagogika je oblast vědy, jejíž produkty jsou dnes závažné a potřebné nejen pro pracovníky v pedagogice, nýbrž i pro odborníky v jiných vědách, v řízení lidských zdrojů, v sociální politice a ekonomii. Jde o tyto účely:

- Jak je patrné z početných zahraničních aktivit a dokumentů, velmi potřebnými se jeví poznatky ze srovnávací pedagogiky pro odborníky v oblasti **vzdělávací politiky, plánování a řízení školství ve státě**. Tedy pro ty, kdo vytvářejí jednak strategické plány pro rozvoj vzdělávacího systému, jednak i krátkodobá rozhodnutí o jeho fungování, legislativní rámce činnosti vzdělávacích institucí a subjektů, jejich financování, kontrolu aj. (viz podrobněji in Kalous, 1997). Konkrétně řečeno jsou to jednak zvolení politici (členové parlamentu aj.), jednak státní úředníci ve školství, počínaje ministrem školství a nižšími úředníky

ministerstva až po pracovníky krajských a místních orgánů školství, školní inspekce a jiných institucí školské správy.

V současných letech se v jednotlivých zemích běžně uplatňují takové přístupy, kdy **rozhodovací akty ve sféře vzdělávací politiky jsou výrazně závislé i na stavu řešení příslušné problematiky v jiných zemích**. Příkladem může být zavádění standardů pro vyhodnocování toho, zda jsou ve vzdělávacím systému dosahovány ty cíle, které se vymezují v kurikulárních dokumentech. Dnes se asi nenajdou ve vyspělých zemích školští politici, kteří by neměli zájem o to, jak se vytvářejí a uplatňují produkty vzdělávání v jiných zemích a jaké by tudíž bylo – na základě mezinárodní zkušenosti – optimální řešení v této oblasti pro vlastní vzdělávací systém.

K těmto účelům byla vytvořena mohutná organizační a výzkumná základna ze strany nadnárodních institucí, především OECD a Evropské unie. Tato základna produkuje četné poznatky v oblasti mezinárodní komparace vzdělávacích systémů, a to zejména prostřednictvím **mezinárodních indikátorů vzdělávání**, pokrývajících i vzdělávací systém České republiky. V souvislosti s tím je publikována velká řada dokumentů a výzkumných nálezů týkajících se komparace vzdělávacích systémů, evaluace jejich výstupů aj. (viz o informačních zdrojích v kap. 3.3). Jako příklad lze uvést publikaci *Education at a Glance* (2010), která obsahuje přes 120 indikátorů umožňujících srovnávání vzdělávacích systémů 31 zemí OECD a dalších, včetně České republiky.

- Druhou významnou skupinu uživatelů poznatků z komparace vzdělávacích systémů představují odborníci ve sféře **ekonomie školství a vzdělávání**. V celém světě se dnes tito ekonomové zabývají problémy souvisejícími s vyhodnocováním **kvality, efektivnosti a financování vzdělávacích**

systémů. Ukazuje se přitom, že např. kategorii „efektivnost vzdělávání“ nelze jednoduše uchopit a vysvětlovat pomocí jednoduchých kvantitativních vzorců, které postihují pouze vztahy mezi vynaloženými náklady a dosaženými cíli. Naopak, vysvětlení efektivnosti a kvality vzdělávání vyžaduje brát v úvahu velký počet faktorů vstupů a procesů vzdělávání, jak je to dokládáno množstvím poznatků právě z oblasti mezinárodní komparace vzdělávacích systémů (podrobněji in Průcha, 2009a).

Z těchto důvodů se v posledních letech vytvářejí aktivity, projekty a publikace v oblasti ekonomie vzdělávání, které čerpají z poznatků o parametrech vzdělávacích systémů v jednotlivých zemích a o jejich srovnávání. Tak např. velké úsilí je zaměřováno na komparativní údaje týkající se *vstupu absolventů různých druhů škol na trh práce (transition from school to work)*. To je součástí speciální informační a výzkumné sítě INES v rámci projektu OECD, sycené četnými daty z komparativních analýz ekonomických ukazatelů vzdělávacích systémů. Těmito problémy se u nás zabývají zejména pracovníci *Národního ústavu odborného vzdělávání*.

- Mezinárodní komparace vzdělávacích systémů je užitečná pro analýzy v oblasti **sociálních věd, zejména v sociologii** a pro **sociální prognózování**. Když sociologové vysvětlují, jaké jsou důsledky vzdělanostní struktury populace pro sociální diferenciaci v určité společnosti, používají i data z mezinárodních komparací vzdělávání. Tak např. jsou dnes již dostatečně popsány závislosti mezi vzdělaností lidí (tj. nejvyšší dosaženou úrovní vzdělání) a jejich profesní kvalifikací, zaměstnaneckým statutem, mzdovými a majetkovými rozdíly, životním stylem, politickými preferencemi aj. (viz Průcha, 2009a). Ukazuje se také, že data z mezinárodní komparace vzdělávacích systémů slouží jako podklady při vytváření strategií sociálního

a ekonomického rozvoje české společnosti (Potůček a kol., 2005).

- Je zcela evidentní, že vůbec nejširší skupinu uživatelů informací produkovaných v mezinárodní komparaci vzdělávacích systémů představují ti, kteří jsou přímo s určitým vzdělávacím systémem spjati – tedy **učitelé a manažeři ve školách a jiných vzdělávacích zařízeních, výzkumní pracovníci ve sféře školství aj.** Tito profesionálové se mnohdy zajímají o to, jak fungují školy v různých zemích, např. v souvislosti se stážemi v zahraničí nebo v rámci spolupráce se zahraniční školou apod. Avšak systematické a objektivní poznatky o vzdělávacích systémech v zahraničí mohou získávat jen ze srovnávací pedagogiky. Samozřejmě u teoretiků pedagogiky a výzkumných pracovníků ve sféře školství by měl být zájem o mezinárodní komparace vzdělávání přímou součástí profesní orientace – těžko si lze představit, že např. český odborník zabývající se konstruováním nějakého vzdělávacího programu by se omezoval pouze na domácí půdu, bez znalosti a využívání poznatků z mezinárodního komparativního výzkumu programů ve školství různých zemí apod.
- Vedle toho jsou poznatky z mezinárodní komparace vzdělávacích systémů součástí obsahu studia **pedagogiky pro studenty učitelství na pedagogických a jiných fakultách.** Je jasné, že tito studenti – budoucí učitelé nebo jiní profesionálové ve sféře vzdělávání – musí být informováni o tom, jak se realizuje školní a jiné vzdělávání v různých zemích. Proto jsou (resp. měly by být) kurzy srovnávací pedagogiky začleněny (v různém rozsahu) do přípravného i dalšího vzdělávání učitelů, školských manažerů, odborníků pro vzdělávání dospělých aj.
- Konečně nelze opomenout skutečnost, že mezinárodní komparace vzdělávacích systémů je významným informačním zdrojem pro **rodičovskou a širší veřejnost.** Je

zřejmé, že veřejnost se stále intenzivněji zajímá o produkci a kvalitu vzdělávacího systému ve své zemi a při jeho hodnocení často používá odkazů na školství v zahraničí. V české veřejnosti je tento zájem znásoben i tím, že masová média prezentují poměrně často neobjektivní, o vědecké komparace neopřené zprávy, jimiž se snaží navozovat ve veřejném mínění představu o tom, jak je český vzdělávací systém „strnulý“, „tradiční“, „zaostávající“ za zahraničními systémy.

Příkladem zájmu širší veřejnosti o zahraniční vzdělávací systémy a o jejich komparaci s českým vzdělávacím systémem jsou zprávy z výzkumů OECD (*PISA 2002, 2006, 2009*) a reakce na ně, které byly prezentovány v médiích. Tyto výzkumy objasnily nejen jaké jsou dosahované vzdělávací výsledky českých žáků ve srovnání s výsledky žáků řady jiných zemí, ale i různé vlastnosti fungování zahraničních vzdělávacích systémů (Koucký, Kovařovic, Palečková, Tomášek, 2004; Palečková, Tomášek, 2005; Palečková, Tomášek, Basl, 2010).

Souhrnně vyjádřeno: Poznatky ze srovnávací pedagogiky (z mezinárodní komparace vzdělávacích systémů) jsou pro širší veřejnost důležité z toho důvodu, že ovlivňují postoje k vzdělávání ve vlastní zemi, umožňují vzdělávací systém v dané zemi hodnotit a také jej ovlivňovat.

Komparace vzdělávacích systémů má totiž důležitou **intervenční funkci** – tj. zprostředkovává poznatky o vzdělávání v jedné zemi do jiných zemí. Tím ovlivňuje vzdělávací politiku a vzdělávací praxi země (zemí), do níž jsou informace přinášeny. A protože tato intervenční funkce má významné ekonomické aspekty a efekty (jednotlivé země se obohacují poznáním o vývoji vzdělávání v jiných zemích), je příslušným aktivitám věnována značná pozornost. Výstižně to vyjadřuje koncepce, kterou zastává německý komparatista

J. Schriewer (1988) z Humboldtovy univerzity v Berlíně. Používá termín **intervenční komparativní pedagogika** (*interventionist comparative education*), jímž označuje deskripce a analýzy zahraničních vzdělávacích systémů, které jsou zaměřeny na praktické využívání poznatků, podle zásady „učit se ze zkušeností jiných“.

Jak je z předchozího výkladu zřejmé, mezinárodní komparace vzdělávacích systémů nejsou zdaleka určeny „jen pro pedagogy“, jak to dosud bývá nahlíženo v souvislosti se srovnávací pedagogikou. Významnost a použitelnost srovnávací pedagogiky je mnohem širší a má své politické, ekonomické a sociální dopady. To ostatně souvisí s postavením vzdělávání v soudobé společnosti, které už přestalo být jen doménou zájmu klasické pedagogiky a je dnes polem multidisciplinárního zkoumání (podrobněji Průcha, 2009a, b).

Vzdělanostní struktura pracovní síly v ČR a v Evropě

Jako ilustraci užitečnosti srovnávací pedagogiky pro oblast ekonomie a sociální politiky je možno uvést některé údaje o pracovních silách a jejich vzdělání. Ekonomicky aktivní obyvatelstvo v České republice se vyznačuje určitými specifickostmi v porovnání se zeměmi Evropské unie, a to zejména s původními 15 členskými státy. Tyto specifickosti se týkají podílu osob s různou úrovní dosaženého vzdělání (základního, středního, vysokoškolského), jak ukazuje přesněji tabulka 1 s kategoriemi podle *Mezinárodní normy pro klasifikaci vzdělávání ISCED* (viz v příloze).

Tab. 1 Srovnání dosažené úrovně vzdělání v České republice a Evropské unii

Úroveň vzdělání	ČR (2004)	EU-15 (2003)
ISCED 0–2	8	28,9
ISCED 3–4	79	46,4
ISCED 5–6	13	24,5

Údaje jsou uvedeny v procentech.

Pramen: Vavrečková, J. a kol. (2005), Výzkumný ústav práce a sociálních věcí

To znamená, že téměř 80 % pracovních sil v ČR má úroveň vyššího sekundárního vzdělání (podle české terminologie: střední vzdělání), kdežto v 15 zemích EU této úrovni dosahovalo jen 46 % pracovních sil. Na druhé straně v těchto zemích EU má terciární úroveň vzdělání (tj. vysokoškolské a vyšší odborné) 24 % pracovních sil, kdežto v ČR jen 13 %.

Také novější data potvrzují tento trend. Například podíl mladých lidí s vyšším sekundárním vzděláním v populaci dvaceti- až čtyřicetiletých činí v ČR 92 %, ale např. ve Španělsku jen 60 %, a průměr zemí EU (27) je 70 % s cílem dosáhnout aspoň 85 % v členských zemích EU (stav v r. 2008, podle Burdová et al., 2011).

A nyní vznikají otázky: *Co je pro určitou zemi výhodnější – více vysokoškoláků, nebo více pracovníků se středním vzděláním? A to výhodnější nejen pro ekonomiku země, ale také pro její celkovou vzdělanost, kulturní vyspělost atd.? A je ČR v lepší pozici ve srovnání se zeměmi EU tím, že má velmi malý podíl pracovníků s nejnižší úrovní vzdělání (8 %) oproti zemím EU (28 %)?*

To jsou samozřejmě otázky, jež nemůže zodpovědět pouze ekonomická teorie, ale musí být využity i analýzy ze srovnávací pedagogiky, které mohou vysvětlovat obsah, kvalitu a výsledky vzdělávání ovlivňujícího úroveň pracovních sil v daných zemích.

Je samozřejmé, že své historické kořeny a v současnosti i svou teoretickou bázi má mezinárodní komparace vzdělávacích systémů zakotvená ve vědecké oblasti, tj. ve srovnávací pedagogice. Proto se na tuto oblast vědy zaměříme podrobněji v následující kapitole.

3

Teorie, metodologie a vývoj srovnávací pedagogiky

Než podáme definiční vymezení srovnávací pedagogiky, musíme vyjasnit samotný termín. Základním označením disciplíny v mezinárodní (anglicky vedené) komunikaci je termín *comparative education*. Který český termín je ekvivalentem tohoto označení?

Původně (od vzniku disciplíny ve Francii na počátku 19. stol.) se termínem *éducation comparée* označovaly takové badatelské práce, které porovnávaly školství jedné země (nejčastěji země autora provádějícího porovnání) se školstvím jiné země nebo několika zemí. To pak bylo označováno v jednotlivých jazycích vcelku shodně: angl. *comparative education*, něm. *vergleichende Pädagogik*, špan. *educación comparada*, rus. *сравнительная педагогика*. Odpovídající český termín byl srovnávací pedagogika. Pravděpodobně prvním, kdo zavedl tento termín do české pedagogické vědy, byl profesor Karlovy univerzity Otakar Kádner, který jej používal v knize *Základy obecné pedagogiky* již v roce 1925 (díl I.). Od té doby se termín „srovnávací pedagogika“ – později též s méně častou variantou „komparativní pedagogika“ – uplatňuje

v české pedagogické teorii, i když obsah termínu se změnil (viz níže). Avšak nejprve objasníme vznik a vývoj disciplíny.

3.1 Vznik a vývoj srovnávací pedagogiky

Počátky historického vývoje srovnávací pedagogiky ve světě lze shledávat již v období antických států, z něhož se dochovaly písemné záznamy o výchově mládeže v různých zemích. Například řecký historiograf Xenofón, žák Sokratův, ve spise *Cyropaedia* (*O Kýrově výchování*, asi z roku 355 př. Kr., český překlad 1970) popisoval výchovu a vzdělávání ve společenství Peršanů a formuloval určitá srovnání s výchovou chlapců v řecké Spartě. Podobně Gaius Iulius Caesar ve spise *Zápisky o válce galské* (v 1. stol. př. Kr.) popisoval výchovné styly u galských (tj. keltských) a germánských kmenů v kontextu jejich kultury. Je jistě zajímavé dnes číst, že již před dvěma tisíci lety byly pozorovány zvláštnosti edukačních procesů – jak to líčí Caesar o přípravě galských druidů:

„Druidové jsou činni v bohoslužbě, obstarávají státní i soukromé oběti, vykládají náboženské otázky. K nim se mladí do učení jen hrnou ... Druidská nauka má prý svůj původ v Británii a odtud byla přenesena do Gallie. A proto podnes odchází do učení do Británie skoro vždycky ti, kdo se s ní chtějí obeznámit důkladněji. ... Učí prý se tam nazpaměť velikému počtu veršů. A tak někteří zůstávají na učení až dvacet let. Za bezbožnost totiž pokládají zaznamenávat své učení písemně, ačkoli jinde skoro všude, ve styku soukromém i veřejném, užívají písma řeckého.“ (Gaius Iulius Caesar, *Zápisky o válce galské*. In: *Válečné paměti*. Praha, Svoboda 1972, s. 179)

Také v období středověku publikovali různí cestovatelé, obchodníci a diplomaté mnoho poznatků o školách a vzdělávání v různých zemích a někdy je porovnávali s poměry ve své domovině. Významnou roli jistě sehrávaly, a to i v českém prostředí,

poznatky ze studia na zahraničních univerzitách. Vždyť Češi tehdy odcházeli studovat na řadu škol v zahraničí (Francie, Itálie, Německo aj.) a nepochybně přinášeli informace, které byly pro domácí prostředí užitečné. Ostatně i Karlova univerzita byla, jak známo, založena (1348) podle modelu univerzit v Paříži a Boloni.

I v pozdější cestopisné literatuře jsou obsaženy četné popisy škol a vzdělávání v různých zemích. Například český šlechtic Bedřich z Donína ve spise *Loretánská pouť* z roku 1607 (později vydáno jako *Cestopis Bedřicha Donína*, 1940) podal – vedle cestopisných pozorování – také seznam italských vzdělávacích institucí (univerzit, akademií aj.), s údaji o jejich vybavení, profesorech, studentech, a dokonce někdy i o finančních nákladech.

Až do počátku 19. století měly ovšem tyto poznatky o školství v zahraničí nesystematický a nevědecký charakter. Za skutečného zakladatele srovnávací pedagogiky je všeobecně považován francouzský osvícenec Marc-Antoine Jullien de Paris (1775–1848), a to na základě své publikace *Esquisse et vues préliminaires d'un ouvrage sur l'éducation comparée (Nárys a předběžné pohledy na práci o srovnávací pedagogice)*, vydané v roce 1817 v Paříži. V této průkopnické studii vytyčil určité principy, jež se uplatňují ve srovnávací pedagogice dodnes: přesná dokumentace o školství v různých zemích, objektivní vyhodnocování rozdílností aj. Pozoruhodné je, že autor dokonce požadoval zadávání dotazníků o školství úřadům různých zemí, aby se tak shromažďovaly statistické a jiné informace. (Podrobněji o Jullienovi de Paris a jeho díle viz Váňová, 1998.)

Ve 20. století nastal velký rozkvět srovnávací pedagogiky v Evropě a v USA, jak se to projevuje v dnešním stavu disciplíny (viz v části 3.2–3.3). Začaly být zakládány vědecké asociace a ústavy pro dokumentaci a srovnávací výzkum vzdělávacích systémů. Velký význam mělo zřízení *BIE – Bureau international d'éducation (Mezinárodní úřad pro vzdělávání)*, též s anglickým názvem *IBE – International Bureau of Education*) v roce 1925 v Ženevě.